

บทที่ 4

การนำเข้าสู่พื้นที่และบริบท

1. ภูมิหลังของพื้นที่และสนาม

1.1 ประวัติศาสตร์และภูมิหลังอำเภอพุทธมณฑล

อำเภอพุทธมณฑล เป็น 1 ใน 7 อำเภอของจังหวัดนครปฐม เดิมเป็นส่วนหนึ่งของ อำเภอนครชัยศรี ห่างจากอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐมประมาณ 33 กิโลเมตร และห่างจาก กรุงเทพมหานคร ประมาณ 18 กิโลเมตร ไปทางทิศใต้ เป็นอำเภอที่เล็กที่สุดของจังหวัด นครปฐม คือ มีพื้นที่ 76,329 ตารางกิโลเมตร และจากทะเบียนราษฎร ธันวาคม 2544 มี จำนวนประชากร 24, 081 คน ชาวอำเภอพุทธมณฑล ส่วนใหญ่มีอาชีพ ทำสวน ทำนา และ รับจ้าง (ทวี เชื้อสุวรรณทวี และคณะ, 2548)

จากรายงานการวิจัยเรื่องพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง ของชุมชนอำเภอพุทธ มณฑล ของ เอี่ยม ทองดี และคณะ (2541) พบว่าอำเภอพุทธมณฑล มีจุดเริ่มต้นตั้งแต่การเกิด อาณาจักรสุวรรณภูมิ อาณาจักรทวารวดี การสร้างเมืองนครชัยศรีในสมัยกรุงศรีอยุธยา การอพยพของคนจีนเข้ามาในประเทศไทยสมัย ปลายกรุงศรีอยุธยา และต้นกรุงรัตนโกสินทร์อยู่ใน ช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. 2300-2385 พื้นที่จังหวัดนครปฐม ปัจจุบันเป็นแห่งหนึ่งที่มีคนจีนอพยพ เข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน รับจ้างหรือนำเรือมาขึ้นบกที่นี่ ซึ่งกลายเป็นเหตุการณ์ที่ส่งผลต่อ ทิศทางการใช้ประโยชน์พื้นที่และเป็นพื้นฐานการอาชีพของชุมชน ที่ตั้งบริเวณปากแม่น้ำในสมัย ต่อมา รวมทั้งพื้นที่อำเภอพุทธมณฑลด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 รัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 คนจีนอพยพกลายเป็นกำลังแรงงานสำคัญเพื่อการผลิตในระบบการค้าและระบบ อุตสาหกรรม คนจีนสามารถเดินทางเป็นกรรมกรรับจ้างได้ทั่วประเทศ ขณะที่คนไทยต้องอยู่ใน สังเกตเจ้านายคนใดคนหนึ่ง ไม่สามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้

ในด้านการคมนาคมนั้นมีทั้งทางบกและทางน้ำ แต่ในสมัยก่อนจะนิยมเดินทางโดยทาง น้ำกันมาก โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าฟ้าชายมงกุฎ ได้ทรงผนวชและได้ เสด็จไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งพบว่าเป็นที่น่าเลื่อมใสและมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ จึงเสนอให้รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2367-2394) ทรงปฏิสังขรณ์ แต่ยังไม่ได้ดำเนินการก็ได้สิ้นรัชกาล

เสียก่อน เมื่อรัชกาลที่ 3 เสด็จสวรรคต เจ้าฟ้าชายมงกุฎจึงขึ้นครองราชย์เมื่อปี พ.ศ. 2394 ครั้นถึงปี พ.ศ. 2396 พระองค์จึงทรงบูรณะ ปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ พร้อมกับขุดคลองเจดีย์บูชาขึ้นด้วย นอกจากพระมหากษัตริย์แล้ว บุคคลที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นก็ใช้ทางน้ำเป็นเส้นทางคมนาคมด้วยเหมือนกัน เช่น สนทรวงูเดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ และเดินทางไปนมัสการพระแท่นดงรัง แม้ไม่รู้ว่าคลองโยงเกิดขึ้น และใช้เป็นเส้นทางคมนาคมมาตั้งแต่สมัยใด แต่ก็กล่าวได้ว่าคลองโยงเป็นเส้นทางสำคัญสายหนึ่ง ซึ่งคนในสมัยนั้นทราบดีและใช้สัญจรกันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการค้นพบองค์พระปฐมเจดีย์แล้ว คงจะมีผู้คนเดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 และสนทรวงูเป็นหนึ่งในคนเหล่านั้น ซึ่งได้ใช้เส้นทางคลองโยง ในปี พ.ศ. 2385 และในปี 2398 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค) เริ่มขุดคลองมหาสวัสดิ์ขึ้น ขุดเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2403 เป็นคลองอีกแห่งหนึ่งที่ใช้สัญจรกันในสมัยก่อน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการขุดคลองมหาสวัสดิ์ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจับจองที่ดินสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์และจัดทำผังระวางที่ดินขึ้น แบ่งที่ดินออกเป็นแปลง ๆ มีทั้งหมด 47 แปลง รวมเนื้อที่กว่าสองหมื่นไร่ เพื่อแบ่งให้กับพระราชโอรส และพระราชธิดาทุกพระองค์ โดยเจ้าหน้าที่ที่เรียกว่า “นายกอง” คอยดูแลเก็บผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งหลักฐานข้อนี้แสดงให้เห็นว่าทุ่งศาลายา หรือพื้นที่ใกล้เคียงดังกล่าวนี้ในสมัยนั้นยังไม่มีมีการจับจองหรือตั้งถิ่นฐานทั่วไป และหากจะพิจารณาขอบเขตของพื้นที่จับจองปรากฏว่า ในระวางที่ดินจะสังเกตได้ว่าบริเวณที่เป็นคลองโยงในปัจจุบัน น่าจะมีการตั้งถิ่นฐานจับจองที่ดินไว้ก่อนแล้ว ระวางที่ดินบริเวณนั้นจึงไม่เป็นเส้นตรงเช่นด้านอื่น ๆ แม้ว่าที่ดินสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์จะถูกจับจองไปแล้วก็ตาม แต่การทำประโยชน์ในที่ดินดังกล่าวยังไม่เกิดขึ้น ต่อมาเมื่อคนที่อยู่ในชุมชนเดิมบริเวณริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนทยอยขึ้นมามาตั้งถิ่นฐานอยู่ ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่าคลองดังกล่าวมีความเจริญกว่าที่อยู่เดิม เพราะเป็นเส้นทางสายสำคัญ จึงมาขอเช่าที่จากนายกองทำนา และอยู่อาศัย “ภาพของชุมชน” จึงเกิดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าว เพิ่มเติมจากชุมชนบริเวณฝั่งคลองโยงที่ตั้งมาแต่อดีต อย่างไรก็ตามความเป็นชุมชนในที่นี้ คนเฒ่าคนแก่เล่าว่ามิได้หมายความว่าจะมีบ้านเรือนหนาแน่นติดกันเช่นปัจจุบัน แต่มีบ้านเรือนเกิดขึ้นเรียงรายห่าง ๆ กันไปตามสองฝั่งคลอง ปลูกสร้างแบบง่าย ๆ ที่หนาแน่น พอจะเรียกเป็นชุมชนได้ ได้แก่ บริเวณชุมชนที่เป็นวัดสุวรรณารามในปัจจุบัน โดยชาวบ้านร่วมกันสร้างสำนักสงฆ์สุวรรณารามขึ้นและได้รับการจดทะเบียนเป็นวัดเมื่อปี พ.ศ. 2424 และได้กลายเป็นศูนย์กลางชุมชนที่สำคัญแห่งหนึ่งของพื้นที่สืบมา แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง เมื่อ พ.ศ. 2475 ศูนย์กลางเหตุการณ์เกิดขึ้นที่กรุงเทพมหานคร แต่มีผลต่อชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ พื้นที่อำเภอพุทธมณฑลก็

เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งที่ได้รับผลดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับที่ดิน ทั้งในแง่ของการใช้ประโยชน์และการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์การถือครอง เนื่องจากเจ้าของที่ดินถูกตัดทอนรายได้ลดลง อันเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและการตกงาน ทำให้ต้องเอาที่ดินส่วนหนึ่งไปจำนองหรือขายให้แก่ผู้อื่น อนึ่ง เมื่อมีคนอพยพเข้ามาอยู่หนาแน่นเข้า บางคนพอมีเงินบ้างจึงขอซื้อที่ดิน จากเจ้าของเดิมซึ่งเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ในสมัยต่อมา ทำให้ที่ดินหลายแปลงเปลี่ยนมือไปคนเหล่านั้นจึงมีสิทธิ์ในที่ดิน ส่วนในพื้นที่ที่เป็นตำบลคลองโยงในปัจจุบัน ชุมชนเดิมริมฝั่งคลองโยงก็ยังคงมีอยู่ และมีผู้คนมาอาศัยมากจึงเกิดขึ้นเป็น “ชุมชนคลองโยง” ที่ใหญ่ขึ้น ขณะเดียวกันในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับชุมชนวัดสุวรรณารามได้ปรากฏภาพของชุมชน “วัดมะเกลือ” ขึ้นด้วย มีการสร้างวัดมะเกลือขึ้นเป็นวัดประจำหมู่บ้านด้วย ซึ่งกล่าวกันว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2411 แต่เดิมชุมชนนี้อยู่ในเขตปกครองของจังหวัดนนทบุรี แต่หลังจากชุดคลองทวีวัฒนาแล้วจึงถูกยกให้มาอยู่ในจังหวัดนครปฐม จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ พอจะสรุปได้ว่าชุมชนวัดมะเกลือน่าจะเป็นชุมชนดั้งเดิมชุมชนหนึ่งที่เติบโตที่เคียงบ่าเคียงไหล่และที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมากับชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่นี้ เช่น เมื่อคราวที่น้ำท่วมใหญ่ปี พ.ศ.2485 ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ที่วัดสุวรรณต้องอพยพไปอาศัยศาลาวัดมะเกลือเพื่อหนีน้ำนอกจากนี้ บริเวณสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์ที่อยู่ในพื้นที่ตำบลศาลายาในปัจจุบันก็มีบ้านเรือนเกิดขึ้นอยู่ห่าง ๆ แล้วด้วย ซึ่งพัฒนาการมาเป็น “ชุมชนศาลายา” และ “ชุมชนบ้านคลองมหาสวัสดิ์” ในปัจจุบัน ภาพของชุมชนในพื้นที่อำเภอพุทธมณฑลหลังชุดคลองมหาสวัสดิ์เสร็จแล้วจึงปรากฏชัดเจนและมีอยู่ถึง 5 ชุมชน คือ ชุมชนคลองโยง ชุมชนมหาสวัสดิ์ ชุมชนวัดมะเกลือ ชุมชนศาลายาและชุมชนบ้านคลองมหาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของพื้นที่มาจนถึงทุกวันนี้ ขณะเดียวกันภาพของพื้นที่ ก็ถูกจับจองใช้ประโยชน์ตั้งแต่บัดนั้นและส่วนหนึ่งกลายเป็นทรัพย์สินในปัจจุบัน อีกส่วนหนึ่งก็เป็นที่ของเอกชน ที่ของวัดและที่ของประชาชนในชุมชนด้วย และในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ดำริจะจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้น ณ ตำบลศาลายา จังหวัดนครปฐม เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองพุทธศตวรรษครบ 25 ศตวรรษ คณะรัฐมนตรีจึงได้มีอนุมัติเมื่อปี พ.ศ.2497 ให้จัดสร้างพุทธมณฑลขึ้น โดยเลือกเอาพื้นที่ส่วนหนึ่งของอำเภอนครชัยศรี และอำเภอสามพรานในขณะนั้น รวมจำนวน 2,500 ไร่ เป็นที่ตั้ง พร้อมทั้งเตรียมปรับพื้นที่ต่อเนื่องมาเป็นลำดับ จนกระทั่งวันที่ 29 กรกฎาคม 2498 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จฯ ประกอบพิธีพื้ก่อพระฤกษ์ ณ ตำแหน่งฐานพระพุทธรูป พระประธานพุทธมณฑล จากนั้นการก่อสร้างพุทธมณฑลก็ดำเนินการสืบเนื่องมา มีการสร้างวิหารประดิษฐานพระพุทธรูป ขึ้นก่อนและดำเนินการปลูกสร้างสิ่งอื่น ๆ ตามมาตามแต่งบประมาณจะมี ขณะเดียวกันก็เปิดให้ผู้คนเข้าเยี่ยมชมด้วย การดำเนินการสร้างเป็นไปอย่าง

รวดเร็วมากขึ้นในสมัยรัฐบาล ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ พุทธมณฑลเริ่มมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามมากขึ้น มีอาคารสถานที่ต่าง ๆ พร้อมเพรียงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2519 ทางราชการได้พิจารณาเห็นว่าอำเภอนครชัยศรีมีอาณาเขตกว้างขวาง และมีพลเมืองหนาแน่นพอสมควรจึงแยกพื้นที่ ตำบลศาลายา ตำบลคลองโยง และตำบลมหาสวัสดิ์ เพื่อจัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอ และกระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งเป็น “กิ่งอำเภอพุทธมณฑล” เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2534 และต่อมาได้มีกฎหมาย ยกฐานะเป็น “อำเภอพุทธมณฑล” เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2539 หลังจากได้ยกฐานะเป็นอำเภอแล้วมิได้เปลี่ยนแปลงในเรื่องของตำบล และเมื่อมีประกาศใช้พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 จึงยกฐานะตำบลเดิมมาเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลศาลายา องค์การบริหารส่วนตำบลคลองโยง และองค์การบริหารส่วนตำบลมหาสวัสดิ์ และปฏิบัติหน้าที่พัฒนางานทุกด้านในท้องถิ่น และนอกจากนี้ กระทรวงมหาดไทยยังได้ออกประกาศจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลศาลายา กิ่งอำเภอพุทธมณฑลขึ้น ในปี 2534 โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 109 ตอนที่ 53 วันที่ 22 เมษายน 2535 มีเนื้อที่ทั้งหมด 13 ตารางกิโลเมตร ในเขตตำบลศาลายา ครอบคลุมพื้นที่ หมู่ที่ 3, 4, 5 บางส่วน และหมู่ที่ 6 ทั้งหมด เมื่อปี พ.ศ.2542 กระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศยกฐานะสุขาภิบาลทั่วประเทศขึ้นเป็นเทศบาลตำบล สุขาภิบาลศาลายาก็คือหนึ่งในจำนวนนั้นด้วย โดยสรุปปัจจุบัน อำเภอพุทธมณฑลแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 3 ตำบล 1 เทศบาล คือ ตำบลศาลายา ตำบลมหาสวัสดิ์ ตำบลคลองโยง และ เทศบาลศาลายา

1.2 ที่ตั้ง อาณาเขต

อำเภอพุทธมณฑล มีเนื้อที่ 76,329 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 47,705.625 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดนครปฐม และทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกรุงเทพมหานคร ห่างจากจังหวัดนครปฐม ตามถนนสาย ปิ่นเกล้า – นครชัยศรี ประมาณ 33 กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามถนนสาย ปิ่นเกล้า – นครชัยศรี ประมาณ 18 กิโลเมตร สามารถเดินทางได้ทั้งทางรถยนต์และรถไฟ

ทิศเหนือ ติดต่อ ตำบลนาภิรมย์ อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

ทิศใต้ ติดต่อ ตำบลบางเตย ตำบลบางกระพิก อำเภอสามพราน

จังหวัดนครปฐม

ทิศตะวันออก ติดต่อ ตำบลหนองเพรางาย อำเภอไทรน้อย ตำบลบ้านใหม่ อำเภอ บางใหญ่ ตำบล ปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ตำบลศาลาแดง เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร

ทิศตะวันตก ติดต่อ ตำบลจี่รวาย ตำบลลานตากฟ้า ตำบลบางแก้ว อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

2. การเกิดขึ้นของโครงการ CBR ในอำเภอพุทธมณฑล

ในอดีต ความเคลื่อนไหวด้าน การช่วยเหลือ พื้นฟูสมรรถภาพคนพิการในชุมชนแห่งนี้ ยังไม่ปรากฏเป็นหลักฐานให้เห็นเด่นชัด ต่อมาราวปี พ.ศ. 2540 ประชาสงเคราะห์จังหวัดนครปฐม (ปัจจุบัน คือ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงจังหวัดนครปฐม) ร่วมกับชมรมคนพิการจังหวัดนครปฐม (ปัจจุบัน คือ สมาคมคนพิการจังหวัดนครปฐม) ได้รณรงค์ให้คนพิการจังหวัดนครปฐม ได้รับการจดทะเบียน ซึ่งรวมทั้งคนพิการในอำเภอพุทธมณฑลด้วย ต่อมาในปีเดียวกัน ผู้วิจัย ได้จัด “โครงการการสำรวจและให้บริการปรึกษาและแนะแนวแก่คนพิการในอำเภอพุทธมณฑล” ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากวิทยาลัยราชสุดา มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งเป็นสถานที่ทำงานของผู้วิจัย และต่อมาเปลี่ยนชื่อโครงการมาเป็น “โครงการพัฒนาระบบงานบริการปรึกษาและแนะแนวในงานฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ” โดยเป็นการติดตามเยี่ยมบ้านของคนพิการ อำเภอพุทธมณฑล ของคณาจารย์ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรการปรึกษาและแนะแนวในงานฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ และได้พัฒนารูปแบบ ปรับปรุงโครงการดังกล่าวจาก

ลักษณะที่เป็น “Outreach Services” อันเป็นการบริการจากนักวิชาชีพ นักวิชาการ ภายนอกชุมชน มาเป็นโครงการที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากขึ้น เช่น การดึงเอาบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนที่สนใจช่วยเหลือคนพิการ ไม่ว่าจะเป็นพยาบาลในโรงพยาบาลอำเภอ คนพิการในชุมชน รวมประมาณ 5-6 คน เข้ามาร่วมโครงการ จนถึง ปี พ.ศ. 2545 ซึ่งทำให้ความเคลื่อนไหวด้านการช่วยเหลือฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น และได้รับการเอาใจใส่โดยเฉพาะการให้กำลังคนพิการ รวมทั้งการประสาน ส่งต่อคนพิการแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการฟื้นฟูสมรรถภาพ การช่วยเหลือที่เหมาะสมของคนพิการ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ประการแรก ภายหลังที่กลุ่มคณาจารย์ นักศึกษา กลุ่มคณะทำงานสิ้นสุดการทำงาน ทำให้คนพิการ ไม่ได้รับการช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง ปราศจากหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในระดับชุมชน ประการที่สอง คือ มิได้เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการช่วยเหลือคนพิการอย่างเป็นจริงเป็นจัง เมื่อกลุ่มคณะทำงานไม่มี หรือยุติการเข้าไปบริการ ก็ทำให้กิจกรรมการบริการดังกล่าวยุติตามไปด้วย ประการที่สาม คือ การขาดงบประมาณ เพราะสิ่งเหล่านี้มิใช่การทำงาน “แบบอาสาสมัคร” แต่เป็น “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” กลุ่มหนึ่ง ประการที่สี่ มีปัญหาด้านการขาดการสนับสนุน ความตระหนักการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อบต. ผู้นำชุมชนและชาวบ้าน ไม่สามารถเพิ่มผู้สนใจให้มาทำงานร่วมกันมากขึ้น ประการที่ห้า คณะทำงานดังกล่าวโดยเฉพาะผู้ที่เป็นคนพิการ ยังขาดทักษะและความรู้ในการทำงานตามลำพังของตนได้อย่างตลอดรอดฝั่ง

จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยจึงกลับมาทบทวนกับปัญหาที่เกิดขึ้น ถอดบทเรียนจากประสบการณ์ในพื้นที่ จึงเห็นว่าหากต้องการให้การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควรเริ่มจากภายใน กล่าวคือเริ่มจากกลุ่มคนพิการและผู้เกี่ยวข้องภายในชุมชนก่อน รวมตัวเป็นทีมงานในการศึกษาและแก้ปัญหาของตนเองอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นฐานอย่างครอบคลุม รอบด้าน เกี่ยวกับกลุ่มคนพิการในด้านต่าง ๆ จากครอบครัวคนพิการ รวมทั้งข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประสานงานและแลกเปลี่ยนข้อมูลกับบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การวางแผนการทำงานแก้ปัญหาที่ตรงจุดเหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรม โดยมีนักวิชาการ นักวิชาชีพ หรือบุคคลภายนอกชุมชน มีฐานะเป็นผู้เอื้ออำนวย (Facilitator) ผู้หนุนเสริมในด้านองค์ความรู้ หรือทรัพยากรในบางมิติกับชุมชนเท่านั้น จากประเด็นปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้พัฒนาโจทย์การวิจัยร่วมกับชาวบ้าน คนพิการ นักวิชาการ รวมประมาณกว่า 10 คน และได้เขียนเสนอโครงการวิจัยเพื่อเสนอของบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภายใต้หัวข้อการวิจัยชื่อ “รูปแบบการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการที่เหมาะสมกับชุมชนพุทธมณฑล อำเภอ

พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม" หรือผู้วิจัยเรียกย่อ ๆ ว่า "โครงการ CBR ของอำเภอพุทธมณฑล" โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาลักษณะการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการของชุมชนในอำเภอพุทธมณฑล 2) เพื่อศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการของชุมชนในอำเภอพุทธมณฑล 3) เพื่อศึกษาแนวทางการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (CBR) ที่เหมาะสมกับชุมชนในอำเภอพุทธมณฑล และเขียนเป็น "แผนแม่บทการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการของอำเภอพุทธมณฑล" (Master Plan) ในการช่วยเหลือ บริการคนพิการภายใต้การมีส่วนร่วมของคนพิการ ครอบครัวคนพิการ นักวิชาการ/นักวิชาชีพ สมาชิกชุมชน และผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) งานวิจัยดังกล่าวได้รับการสนับสนุนงบประมาณและอนุมัติให้ดำเนินการตั้งแต่ เดือนมิถุนายน 2547 และได้สิ้นสุดลงเมื่อเดือนกันยายน 2548 อย่างไรก็ตามผลการวิจัยดังกล่าว (ทวิ เชื้อสุวรรณทวิ และคณะ, 2549) พบว่า

1) ลักษณะการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการของชุมชนพุทธมณฑลที่มีอยู่เดิมในอดีตนั้น ไม่ปรากฏเป็นหลักฐานให้เห็นเด่นชัด ต่อมาจนกระทั่ง ช่วงปี พ.ศ. 2540-2544 มีการเคลื่อนไหวในการช่วยเหลือคนพิการในชุมชนแห่งนี้ ได้แก่ ประชาสงเคราะห์จังหวัดนครปฐม ชมรมคนพิการจังหวัดนครปฐม นักวิชาการของ วิทยาลัยราชสุดาวิทยาลัยราชสุดา มหาวิทยาลัยมหิดล โดยเป็นการติดตามเยี่ยมบ้านของคนพิการ การริเริ่มจัดตั้ง ศูนย์ประสานงานคนพิการประจำอำเภอพุทธมณฑล โครงการการบริการปรึกษาฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน และโครงการเครือข่ายช่วยเหลือผู้พิการในชุมชน ของโรงพยาบาลพุทธมณฑล และมูลนิธิแพทย์ชนบท ตามลำดับ ซึ่งก็ทำให้คุณภาพชีวิตของคนพิการบางส่วนดีขึ้น โดยเฉพาะด้านกำลังใจ การให้คำแนะนำปรึกษา การส่งต่อประสานงานไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คนพิการได้รับการสำรวจและอยู่ในความดูแลจาก 67 คนในปี พ.ศ. 2540 เพิ่มขึ้นเป็น 108 คนในปี พ.ศ. 2544 แต่อย่างไรก็ตามก็พบปัญหา อุปสรรคดำเนินงานอยู่โดยเฉพาะ การให้บริการที่ไม่ต่อเนื่อง การให้บริการไม่ทั่วถึง ขาดงบประมาณ และที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของคน องค์กร หน่วยงานในชุมชนมีน้อยมักริเริ่มและดำเนินการโดยนักวิชาชีพ นักวิชาการภายนอกชุมชนเป็นหลัก ส่วนในด้านสถิติ จำนวนคนพิการ ที่มิวิจัยได้สำรวจ ดำเนินการจดทะเบียนคนพิการที่ตกสำรวจ จากเดิม 108 คน เพิ่มขึ้นเป็น 179 คน หรือมีการสำรวจเพิ่มขึ้นร้อยละ 66 ของจำนวนคนพิการที่มีอยู่เดิม จากการลงพื้นที่สำรวจ การจัดทำประชาวิจรณ์คนพิการและครอบครัว และการวิเคราะห์จากประวัติคนพิการร่วมด้วย พบว่า ปัญหาและความต้องการของคนพิการ จัดเป็น 7 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ การช่วยเหลือทางการแพทย์ สุขภาพอนามัย การพัฒนาด้านอาชีพ การให้เบี้ยยังชีพหรือเงิน

สงเคราะห์ การเยี่ยม การให้กำลังใจ และติดตามดูแลคนพิการอย่างต่อเนื่อง การให้ความรู้/อบรมผู้ปกครองหรือคนพิการและทักษะการใช้ชีวิตประจำวันของคนพิการ การพัฒนาทักษะทางสังคมและการมีโอกาสร่วมกิจกรรมในชุมชน ส่งเสริมและพัฒนาการศึกษา

2) เจือ้นไขและปัจจัยที่มีผลต่อการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการของชุมชนในอำเภอพุทธมณฑล พบว่า ปัจจัย เจือ้นไขที่ช่วยส่งเสริม ค้ำยัน CBR ได้แก่ (1) CBR คือ สนามการปฏิบัติการ และการเปลี่ยนผ่าน หรือการเกิดเจตคติทางบวกต่อกันระหว่างคนพิการและคนทั่วไป (2) ชุมชนยังคงหลงเหลือทุนทางสังคมและการให้คุณค่ากับการมองเห็นความทุกข์ยากของคนอื่น เป็น สิ่งที่ต้องช่วยกันแก้ไข มีความเป็นสาธารณะและร่วมรับผิดชอบ (3) ชุมชนยังคงหลงเหลือความเป็นมิตร ความสมานฉันท์ต่อ CBR และ คนนอก (Outsiders) ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง (4) มีคณะทำงานและแผนแม่บทด้านการช่วยเหลือคนพิการที่ชัดเจน (5) มีสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยสนับสนุนด้านวิชาการและองค์ความรู้ด้านคนพิการและความพิการ และ ปัจจัยเจือ้นไขที่ทำทลาย เป็นปัญหาอุปสรรค อาจทำให้งาน CBR ล้มเหลว ได้แก่ (1) ความเชื่อหรือเจตคติทางลบ ต่อคนพิการของคนส่วนใหญ่ในชุมชน (2) ความไม่พร้อมในด้านทักษะ ความรู้ของชุมชนในการทำงาน CBRรวมถึงความเชื่อถือระหว่างกันของคนในชุมชน (3) ด้านเศรษฐกิจและกระแสนิยมที่ทำให้ผู้คนคำนึงถึงความเป็นปัจเจกมากกว่าความเป็นส่วนรวม (4) ด้านการเมืองการขาดดุลยภาพระหว่างอำนาจประชาชน กับนักการเมืองท้องถิ่น (5) ขาดงบประมาณ การมีส่วนร่วม และการเห็นความสำคัญของงาน CBR ของคนในชุมชนยังมีน้อย

3) จากปัญหาและความต้องการทั้ง 7 ประการและปัจจัยเจือ้นไขต่าง ๆ จึงนำไปสู่การกำหนดเป็น “แผนแม่บทการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการอำเภอพุทธมณฑล” ประกอบด้วย 6 ยุทธศาสตร์ใหญ่ ๆ ดังนี้ (1) ด้านสุขภาพกาย-จิต (2) ด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และอาชีพ (3) ด้านการศึกษา (4) ด้านที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม (5) ด้านสังคม (6) ด้านสิทธิทางการเมืองและการปกครองในฐานะพลเมืองของประเทศ

กล่าวโดยสรุป ผลการวิจัยดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นว่า รูปแบบการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการที่เหมาะสมกับชุมชนอำเภอพุทธมณฑล คือ การช่วยเหลือ บริการคนพิการในชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ต้องครอบคลุมอย่างน้อย 6 ด้านข้างต้น โดยผ่านการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคล/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในชุมชนทุกภาคส่วน อย่างน้อย 3 ภาคส่วนที่สำคัญในเบื้องต้น ได้แก่ กลุ่มของคนพิการ/ครอบครัวคนพิการ ผู้นำชุมชนโดยเฉพาะ อบต. องค์กรภาครัฐโดยเฉพาะโรงพยาบาลประจำอำเภอและสถาบันการศึกษา นอกจากนี้อาจเพิ่มภาคส่วนอื่น ๆ ได้แก่ องค์กรภาคเอกชน/ธุรกิจ ชาวบ้านที่สนใจ และหน่วยงานระดับท้องถิ่นโดยเฉพาะพัฒนาสังคมและความ

มั่นคงของมนุษย์จังหวัด (พมจ.) เป็นต้น โดยอาจเริ่มทำงานในส่วนที่หน่วยงานนั้นถนัดหรือมีหน้าที่หลักอยู่แล้ว โดยในขั้นต้นควรมีการกำหนดผู้รับผิดชอบ ผู้ตั้งต้นในการทำงานในแต่ละด้านอย่างชัดเจน เช่น โรงพยาบาลดูแลงานด้านสุขภาพของคนพิการ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นดูแลด้านเศรษฐกิจและอาชีพของคนพิการ เป็นต้น ทั้งนี้ต้องมีการเวที / คณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของภาคส่วนเหล่านั้น เพื่อประสานงาน สนับสนุน กำกับและติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินงานเป็นระยะ ๆ อย่างน้อยทุก 6 เดือน โดยมีนายอำเภอเป็นประธาน

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่พวกเราดำเนินการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการฟื้นฟูฯ” ไปแล้วเป็นเวลา 3-4 เดือน พวกเราได้ทบทวนบทเรียนในสนามร่วมกัน ทำให้เห็นว่าแม้งาน CBR ต้องอาศัยการทำงานจากทุกภาคส่วนก็ตาม แต่หน่วยงานที่น่าจะมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง ในระยะยาวต่องานด้านคนพิการในชุมชน ก็คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) แต่จากการพบปะกับผู้บริหาร อปท. 2 แห่ง ทำให้พวกเราได้เรียนรู้ว่า อปท. มีงบประมาณเพียงพอและพันธกิจที่ต้องให้การช่วยเหลือคนพิการตามกฎหมายอยู่แล้ว แต่ “ขาดคนทำงานและไม่มีความรู้” ความเข้าใจด้านการช่วยเหลือคนพิการและยังติดขัดกับการช่วยเหลือแบบ “การสงเคราะห์” โดยเฉพาะการเน้นย้ำเฉพาะการให้ “เบี้ยยังชีพ” แก่คนพิการเท่านั้น ดังนั้นทีมงานวิจัยในขณะนั้น จึงได้มีการเสนอ “โครงการการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน ตำบล/เทศบาล ประจำปี 2548” ไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ของอำเภอพุทธมณฑล 4 แห่ง เพื่อของบประมาณมาดำเนินการช่วยเหลือคนพิการ¹

ไกลไปกว่านั้น จากการเรียนรู้ทบทวนการทำงานในพื้นที่ ทีมงานวิจัยของพวกเราเริ่มตระหนักถึง ปัญหาความเดือดร้อนของคนพิการในชุมชนกว่า 180 คน/ครอบครัว ที่มีความซับซ้อนและต้องใช้เวลาในการเยียวยา แก้ไขที่ยาวนานและต้องอาศัยความร่วมมือ ทรัพยากรและงบประมาณจากหลายฝ่าย อีกทั้งหาก อปท. ทั้ง 4 แห่ง อนุมัติงบประมาณให้ทีมวิจัยของพวกเราดำเนินการนั้น จะต้องมีคณะบุคคลรับผิดชอบในการดำเนินงานอย่างชัดเจนและเป็นทางการอย่างต่อเนื่อง ไปจนถึงอย่างน้อยสิ้นปีงบประมาณ 2548 คือ เดือนกันยายน 2549 แต่ในขณะที่ทีมวิจัยในขณะนั้นจะเสร็จสิ้นโครงการตามแผนงานของ สกว. ภายในเดือนกันยายน 2548 จึงทำให้ผู้วิจัยและทีมวิจัยเริ่มคิดถึง “อนาคตและความต่อเนื่อง” ของการทำงาน CBR รวมทั้งการติดตาม “แผนแม่บท” อันเป็น “ผลผลิต” ขั้นสุดท้ายของงานวิจัย พวกเราจึงคิดและถกเถียงถึงการแต่งตั้ง

¹ รายละเอียด หลักฐานแห่งข้อตระหนักเหล่านี้ อยู่ในบทถอดเทปครั้งที่ 3/2547 วันที่ 24 มิถุนายน 2547 และบทถอดเทปครั้งที่ 8/2547 วันที่ 17 สิงหาคม 2547 ตามลำดับ และได้ถอดแทรกในบทสนทนา การถกเถียงของทีมวิจัย ในบทที่ 5 และ 6.

คณะทำงานที่ต้องรับผิดชอบในการกิจดังกล่าว ภายหลังที่งานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจาก สกว. ล้นสุดลง อันจะทำให้เกิดความยั่งยืนและต่อเนื่อง โดยทำหน้าที่อย่างน้อย 3 ประการต่อไปนี้ คือ

- 1) เป็นผู้แทน กำหนด และกำกับดูแลนโยบายด้านการช่วยเหลือ พื้นฟูสมรรถภาพคนพิการของ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม
- 2) แสวงหางบประมาณ และระดมทุน รวมทั้งกระตุ้นเตือน หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน ที่พึงจัดสรรงบประมาณ เพื่อใช้ในการดำเนินนโยบายการช่วยเหลือ พื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ
- 3) ออกกฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการดำเนินงานของ คณะกรรมการดังกล่าว และการช่วยเหลือ พื้นฟูสมรรถภาพคนพิการอำเภอพุทธมณฑล โดยไม่ขัดกับ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 หลักสิทธิมนุษยชน และกฎหมายที่เกี่ยวกับคน พิการ ในที่สุดพวกเรามีฉันทามติร่วมกัน ในการเสนอแต่งตั้ง “คณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคน พิการอำเภอพุทธมณฑล” ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวเกือบทั้งหมดก็คือทีมวิจัย โดยผู้วิจัยเปลี่ยน บทบาทจากหัวหน้าโครงการไปเป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการฯ โดยให้คุณเสกสรร (นามสมมุติ) คน พิการหนึ่งในทีมวิจัยเป็นประธานคณะกรรมการฯ ส่วนที่เหลือเป็นกรรมการฯ โดยมีวาระครั้งละ 2 ปี ซึ่งในวาระแรกนี้จะสิ้นสุดลงเมื่อ 28 กันยายน 2549 นี้ ซึ่งเสมือนเป็นคณะกรรมการ CBR ของ อำเภอที่จะทำงานด้านนี้ต่อไปในอนาคต²

ทั้งหมดเป็นเรื่องราว ความเป็นมา การเกิดขึ้น การดำรงอยู่ของโครงการ CBR ณ อำเภอพุทธมณฑลแห่งนี้ย่อมมีพลวัตของ “กระบวนการ” ตลอดเวลา แม้การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการฟื้นฟูฯ” ที่กล่าวมาข้างต้น จะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) แต่ด้วย เงื่อนไข ข้อจำกัดด้านความรู้และประสบการณ์ของผู้วิจัยเองที่ทำงานวิจัยแบบ PAR เป็นครั้งแรก ตลอดจนความต้องการของผู้ให้ทุน (สกว.) มุ่งเน้นการให้ทำตามกิจกรรม (Activities) หรือแผนงาน ที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้าแบบตายตัว อาทิ การสำรวจข้อมูล การจัดเวทีประชาสัมพันธ์ การศึกษาดู งาน การจัดทำวิดิทัศน์ เป็นต้น เพื่อให้ได้ “รูปแบบการฟื้นฟูฯ” ที่เป็นรูปธรรมในฐานะ “แผน แม่บทฯ” “ผลผลิต” ที่ชุมชนจะหยิบนำไปใช้ได้ง่าย ซึ่งก็มีคุณูปการอีกแง่หนึ่ง แต่ก็ทำให้การศึกษา ดังกล่าว มิได้เผยให้เห็นถึง “กระบวนการ” “รากเหง้า” ที่อยู่ได้ผลผลิตที่ได้ อันหมายถึง ความรู้สึกนึกคิด อุดมการณ์ เจตนารมณ์ของผู้สร้างผลผลิตนั้นอย่างลึกซึ้งชัดเจน โดยเฉพาะการแสดงถึงปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งเสริม ค้ำยัน และปัจจัย เงื่อนไขที่ทำทลายเป็นปัญหา อุปสรรค ต่องาน CBR อย่างฉิวเฉียดนั้น ซึ่งเท่ากับเป็นการ “ผลิตซ้ำ” ความรู้ ความจริงชุดเดิม ๆ ที่เกิดขึ้นซ้ำซากและมีผู้ศึกษามากมายจำนวนมาก แต่ยังปกปิดเงื่อนไขบางประการที่ดูจะถกแย้งกัน

² ดูรายละเอียดรายชื่อและหน้าที่คณะกรรมการ ได้จาก “คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการ ฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการอำเภอพุทธมณฑล” ในผนวก ก.

ระหว่าง แนวคิด ปรัชญาของ CBR ในอุดมคติ กับ ปรัชญาการณที่เกิดขึ้นจริงนั้นมีความขัดแย้งกันหรือไม่สอดคล้องกันอยู่ อย่างน้อย 3 ประการ ดังที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้วนั้น จึงนำมาสู่โจทย์ปัญหาและความจำเป็นของการศึกษาวิจัยฉบับนี้

3. ภูมิหลังและชีวประวัติโดยย่อของผู้ปฏิบัติงานในโครงการในฐานะให้ข้อมูล

ด้วยการถอดจาก “เรื่องเล่าอัตชีวประวัติ”³ (Autobiographical Narrative) ของพวกเรา น่าจะทำให้ผู้อ่านได้รู้จัก และเห็นอัตลักษณ์และบริบท “โดยสังเขป”⁴ ของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR ในฐานะ “ตัวแสดง” หรือ “ผู้ให้ข้อมูล” ที่จะเผยให้เห็นถึงจิตสำนึก เจตนารมณ์ และการให้ความหมายต่อสรรพสิ่ง ภายใต้ “ปรากฏการณ์ CBR” จึงขอแนะนำ ด้วยการนำเสนอข้อมูลภูมิหลัง ของบุคคลเหล่านี้ ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับภูมิหลังและประวัติของผู้ให้ข้อมูลโดยสังเขป

ชื่อ (นามสมมุติ)	ประเภท บุคคล	เพศ	ตำบลที่อยู่ ปัจจุบัน (นามสมมุติ)	อาชีพ	ผู้ชักชวนให้เข้า ร่วมโครงการ
1. สมศักดิ์	ชาวบ้าน	ชาย	บ้านแดง	เกษียณราชการ	ทวี
2. อนันต์	ชาวบ้าน	ชาย	บ้านขาว	มิได้ทำ	สมศักดิ์
3. ฉลอง	ชาวบ้าน	ชาย	บ้านแดง	มิได้ทำ/ผู้ช่วย ผู้ใหญ่บ้าน	สมศักดิ์
4. เสรี	ผู้ใหญ่บ้าน	ชาย	บ้านแดง	มิได้ทำ/ ผู้ใหญ่บ้าน	สมศักดิ์และทวี

³ ดูตัวอย่างเรื่องเล่าอัตชีวประวัติแบบคำต่อคำ (Verbatim) ในผนวก ข.

⁴ ดูภูมิหลังและชีวประวัติโดยละเอียดของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ ในผนวก จ.

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ชื่อ (นามสมมติ)	ประเภท บุคคล	เพศ	ตำบลที่อยู่ ปัจจุบัน (นามสมมติ)	อาชีพ	ผู้ชักชวนให้เข้า ร่วมโครงการ
5. สุปรานี	สมาชิก อบต.	หญิง	บ้านแดง	สมาชิก อบต.	สมศักดิ์
6. วิภา	คนพิการ (กาย)	หญิง	บ้านแดง	มิได้ทำ	ทวี
7. ปลื้มจิต	คนพิการ (กาย)	หญิง	เทศบาล	มิได้ทำ(แม่บ้าน)	ทวี
8. เสกสรร	คนพิการ (กาย)	ชาย	บ้านขาว	เลี้ยงไก่/ กิจกรรม ของสมาคมคน พิการ	ทวีและ โสภิตา
9. นายพนา	คนพิการ (กาย)	ชาย	บ้านขาว	รับจ้าง	ทวี
10. โสภิตา	พยาบาล	หญิง	ต่างอำเภอ (สามพราน)	รับราชการ	ทวี /และทำอยู่ แล้ว
11. ทวี	อาจารย์	ชาย	ต่างจังหวัด (กทม.)	รับราชการ	-